

ZBIRKA TILLE DURIEUX – naša trajna briga

Značajno ime njemačkog kazališta i njemačke kulturne povijesti, ime Tille Durieux (1880–1971) sudbinski je vezano za našu zemlju, posebice za grad Zagreb. (U ratnim i poratnim godinama, između 1933. i 1955. godine, Tilla traži drugu domovinu i izabire Jugoslaviju gdje biva srdačno prihvaćena; 1950. g. dobija jugoslavensko državljanstvo.)

Godine 1934. upoznaje u Hrvatskom narodnom kazalištu groficu Zlatu Lubienski i od tada Zagreb postaje djelićem njezine izgubljene domovine, kamo se, tražeći utjehu, uvijek iznova rado vraćala. Zapisala je: »Vraćam se iz velikog grada Berlina natrag u mali Zagreb, tako ću naći moje slike, moje knjige i prije svega Zlatu, koja mi svaku želju zna pročitati iz očiju i tada će mi se nakloniti stara stabla: ne moraš se bojati da će ti starost biti usamljena.« U Zagrebu ona piše svoj kazališni komad »Zagreb 1945«, koji se već 26. III. 1946. izvodi u gradskom kazalištu u Luzernu. No, ona se posvećuje jednoj drugoj vrsti kazališta: kazalištu lutaka u kojem između 1945. i 1953. g. kreira cijeli niz značajnih kostima. Možda odbljesak i neuništivi trag te njezine ljubavi prema kazalištu i harlekinima nalazimo u priloženom gouachu Marca Chagalla *Dama s pticom*, koji je toliko godina bio izložen javnosti u Jurjevskoj ulici br. 27. Naime, u toj kući na Gornjem gradu, Tilla Durieux će zajedno sa Zlatom Lubienski izložiti svoju kolekciju slika i umjetničkih predmeta. »Pozvali smo mlade umjetnike i studente« – kaže ona – »da pogledaju naše blago«. Time je, barem za nas, sudbina veza Tille i Zagreba dobila svoju trajnu potvrdu.

Ako je već prof. dr Stephan Waetzold ustvrdio da zbirka umjetničkih djela u posjedu gđe Tille Durieux ima za Berlin i kulturu Njemačke vrlo veliko značenje – upravo radi povezanosti s ličnostima iz njemačkog i kulturnog života tog grada prije 1933. g. dužni smo upitati se tko je nosilac njezine unutarnje klime, njezinog smisla i kulturnog kontinuiteta.

Tilla Durieux rodila se 18. VIII. 1880. g. u Beču. Njezin otac, kemičar, bio je iz stare francuske hugenotske obitelji, koja se bježeći pred progona raspršila Evropom, a jedan je ogranak dospio do stare austro-ugarske prijestolnice (otuda pravo ime Otilia Godefroy). U Beču dobija i prve poduke iz glume u glumačkoj školi »dvorskog glumca Arnaua«, no susret s Maxom Reinhardtom i ostvarena naslovna uloga u Wildeovoj »Saloma« – bit će presudni za njen uspon. Sljedbenik M. Liebermanna, Max Slevogt (1868–1932) portretirat će je upravo u toj roli, u trenutku kad Tilla ima 23 godine, ostvarujući specifičnu varijantu njemačkog impresionizma (vidi naš prilog).

Njen sabirački duh bio je definiran i na neki način određen poznanstvom s Eugenom Spiroom, a potom Paulom Cassiererom. Spiro je bio slikar (učenic Franca v. Stucka (1895–1897)), koji je između 1906. i 1914. g. živio u Parizu, zatim u Berlinu, tako da je već 1914. g. postao vodećim predstavnikom berlinske secesije. No susret s trgovcem umjetnina i mecenom

MAX SLEVOGT, PORTRET TILLE DURIEUX, 1907 (ULJE NA PLATNU – 47 x 39 cm) – MUZEJ GRADA ZAGREBA
Foto: JOSIP VRANIC

MARC CHAGALL, DAMA S PTICOM, (GONACHE – 68 x 50 cm) – MUZEJ GRADA ZAGREBA
FOTO: JOSIP VRANIC

Paulom Cassiererom (1871–1926) bio je odlučujući. Cassirer se zalagao, uz veliku borbu, za francuske i njemačke impresioniste, posebice za M. Liebermanna. Ostvario je prve islozbe od Maneta do Moneta, a 1901. g. imao je čak hrabrosti da organizira izložbu Cézannea. Stekao je velike zasluge početkom razdoblja berlinske secesije. Njegov salon postao je najznačajnijim mjestom trgovine umjetninama. Udaš je za Cassirera, Tilla se odjednom našla u središtu najnaprednijeg kulturnog kruga »fin du siècle«. Godine 1912. portretirao ju je Auguste Renoir u svom pariškom ateljeu, u Boulevard Rochecouard, a znatno kasnije E. Barlach izrađuje njezinu bistu, koja danas stoji u Schlossparktheatru u Berlinu. Česti su susreti u Liebermannovu ateljeu. Velika imena kazališta: Max Reinhardt, Otto Brahm, Ervin Piscator; pisci: Heinrich Mann, Kasimir Edschmid, Gerhardt Hauptmann; arhitekt Peter Loos; slikar Oskar Koschka – samo su neki od onih koji su dolazili u lijepo uređeni stan u berlinskoj četvrti oko Tiegartena, gdje su visile slike Cézannea, Renoira, Van Gogha. Posredstvom Piscatora, Tilla se upoznaje i s Bertoldom Brechtom, Leom Lanijom, Egonom Irvinom Kischom i Ilijom Erenburgom. Velika glumica poznavala je i podržavala i Rosu Luxemburg, koju je sreća još 1907. g. kad je na poziv svog prijatelja, pijanista Lea Kestenberga, priređivala nedjeljne besplatne priredbe u radničkim četvrtima. Ulazeći sve dublje u svijet umjetnosti, Tilla postaje vrsni

poznavalac i kolekcionar širokog raspona naročito djela tadašnje avangarde. U ratnom vohoru 1917. g., tražeći oazu mira, našla se Tilla zajedno sa suprugom u Zürichu. Grad tada okuplja mnoštvo izbjeglica, literata i slikara, među njima i dobar dio društva iz Cassirerove i Tilline berlinske rezidencije u Victoria Strasse. Tilla se podsjeća: »Stigao je René Schickele, pisac iz kruga oko *Pana*, pjesnik Franz Werfel, književnik Stefan Zweig; iz Francuske je doputovao pjesnik i romanopisac Jouve, našao se tu i slikar Walser i arhitekt Van de Velde, a odnekud je izronio i Wedekind koji je satim sjedio u kavani u koju su inače zalazili Lenjin i Trocki. »U međuvremenu Cassirer pomaže umjetnike ne samo svojim izložbama već i obnovljenom izdavačkom djelatnošću. U Berlinu izdaje šest knjiga: »Putovi u socijalizam«, dvije knjige »Van Goghovih pisama«, sabrana djela Kurta Eisnera, knjige Kautskog, Adlera, Lasalea i drugih.

Ali nakon Cassirerovog samoubojstva 1926. g., krug umjetnika koji se okuplja oko Tille naglo se raspada. Istovremeno Hitlerova sjena već djelomice prekriva Evropu. Otada, zajedno s novim suprugom, bogatim akcionarom Ludwigom Katzenellenbogenom (koji će tragično završiti u nacističkom logoru), počinju nesigurna Tillina lutanja Evropom. Godine 1935. Tilla je već prisiljena da proda jednu sliku iz pariške zbirke, kako bi kupila hotel »Kristal« u Opatiji, ali pret hodni susret sa Zlatom Lubienski u Zagrebu 1934. g., koji se stalno produbljuje iz godine u godinu, donosi traženi mir i utjehu. Zagreb postaje njezin novi dom.

Značaj i domet spomenute zbirke, koju osniva zajedno sa svojom nerazdvojnog prijateljicom u Gornjem gradu, opaža naša javnost tek 1948. g. Tada je Komisija za sakupljanje i sačuvanje kulturnih spomenika i starina, načinila njen prvi popis (24. veljače), a već 15. III. iste godine proglašena je zbirkom javnog karaktera. Među spomenutim djelima mogla su se tu u nedjeljna prijedpodneva još vidjeti sljedeća djela: *Motiv iz pantomime Richarda Straussa* Maxa Slevogta (ulje na platnu 64 x 36 cm), *Figure uz morsk obalu* Marca Chagalla (gouache 52 x 42 cm), *Majka i dijete* Kisslinga Moisa (ulje na platnu 40 x 50 cm), *Glava djevojčice* Marie Laurencin (papir 17 x 10 cm). Između 1962. i 1966. g., Skupština grada Zagreba dodjeljuje minimalna sredstva zbirci za njezino redovno održavanje, a već iduće godine počinje pravni spor zbog izvoza koji će s nizom reprekusija dobiti svoj konačni epilog tek 1982. godine. Godine 1969, nakon smrti Zlate Lubienski, prilikom popisivanja zbirke smkonstatirano je da stanje inventara ne odgovara prvobitnom popisu od 1948. g. (Nepovratno su otuđena remek-djela moderne umjetnosti, da navedemo samo neka: *Befestinger Ort* Paula Kleea – tempera na papiru 30 x 30 cm iz 1929. g., *Umorstvo* Marca Chagalla – gouache 51 x 65 cm, *Prosjakinja* E. Barlacha – porcelanska sitna plastika, vis. 23 cm). Tilla Durieux, koja se nakon 1955. g. definitivno nastanjuje u Zapadnom Berlinu u Bleibtreustrasse 15/16, umire 21. II. 1971. g. Tek u 1973. g. načinjena je reambulacija stanja zbirke prema postojećim popisima i podacima iz 1948. i 1969. g. i po prvi put je, nakon Muzeja za umjetnost i obrt, ozbiljnije predloženo pohranjivanje zbirke u neku od muzejskih ustanova grada Zagreba. Tada je, naime, shvaćeno da sadržaj privatnih zbirki predstavlja integralni dio nacionalne kulturne baštine i treba mu posvetiti jednaku pažnju kao i onom dijelu baštine koji se već nalazi u društvenom vlasništvu. Ali za to još nije dovoljno ozbiljno shvaćeno da je pri tom bitno osigurati sve uvjete primjene Zakona o zaštiti spomenika kulture između privatnih lica i drža-

ve (čini se da ga nemamo ni danas, o čemu rječito govori slučaj Mimara). Tako je konačnim rješenjem suda 1982. g. njemačka glumica i kazališni pedagog, Berlinčanka Erika Danhoff, jedina nasljednica Tille Durieux, mogla obrazložiti svoj potpis na darovnici, kojom gradu Zagrebu poklanja dio značajne umjetničke zbirke, ovim riječima: »Moja velika prijateljica, majka u umjetničkom smislu, Tilla Durieux, voljela je vaš grad. Voljela je Zagreb, koji je bio i njezin grad tijekom toliko godina i uz koji je i kasnije ostala trajno vezana. Zato samo uvjeren da bi ona sa zadovoljstvom pristala da na ovaj način bude trajno prisutna u njemu!« Zaista, velika gesta; no, nismo li mi iz priloženog, i prije prof. Waetzolda i gospode Danhoff, mogli nešto naučiti?

Ipak, možemo sa zadovoljstvom konstatirati da je zbirka Tille Durieux nakon 1967. g., iako okrnjena, konačno vraćena u svoju pravu, istinsku sredinu. Muzej grada Zagreba prema popisu Darovnog ugovora preuzima dio zbirke 17. II 1982. g. (od 75 predmeta registriranih 1976. g. poklonjeno mu je 17 u relativno dobrom stanju očuvanosti). Nije teško zamijetiti njezin domet, značaj i raznolikost. Raspon Tilline zbirke u geografskom, vremenskom i kvalitetnom smislu doista je velik. Od *Brončane glavice* iz Egipta (cca. 1340. g. pr. n. e.) do klasika modernog slikarstva XX. st. Osim spomenutog Chagalla i Slevogta, tu su još 4 skulpture Barlacha (Tillina portretna bista, vis. 43 cm; mala porcelanska plastika *Žene u hodu* — 25 cm; dvije omanje studije u obojanoj sadri: reljef *Patničko čovječanstvo* 85 × 26 cm te *Zabrinuta žena* — vis. 33 cm) koje i daju osnovni biljeg i usmjerenje ove zbirke prema avangardnim stremljenjima moderne umjetnosti. Posebnu draž ove male zbirke predstavljaju male drvene plastike pokojnih predaka iz Polinezije, Melanezije, Kameruna te nekoliko komada kineske keramike iz vremena dinastije T'ang (618—907) i Ming (1368—1644), kao i iznimna perzijska pocakljena glinena posuda s poklopcem. Zbirci uskoro predstoji da ugleda svjetlo dana.

Zaista, velika je želja Muzeja grada Zagreba da se sve donacije koje pristižu u Muzej jednog dana (a nakon njegove nužne adaptacije) prikažu javnosti u vidu povremenih izložbi. Naime, sami projekt buduće adaptacije muzeja predviđa prostor koji neće biti dio stalnog postava i koji će tako moći prihvaćati navedene zbirke. Ovdje se ne misli samo na donacije koje se nalaze u muzeju, već i na one koje su s vremenom dislocirane, pa i na one privatne zbirke koje su za sada nedostupne javnosti. Muzej će također uzastojati na tome da se ažurno izlože javnosti sve one donacije koje će preuzeti Skupština grada Zagreba. Intencija Muzeja grada Zagreba je da s vremenom preuzme stručnu brigu, nadzor, vodenje i obradu privatnih zbirki ambijentalnog karaktera, kako bi svaka od njih u bliskoj budućnosti dobila svoj katalog i bila dostojno prezentirana našoj kulturnoj i društvenoj javnosti.

Slavko Šterk

SURADNJA POVJERENI- KA ZAŠTITE SPOMENIKA KULTURE I SLUŽBE ZAŠTITE

Da bi zaštita spomenika kulture postala većom brigom sredine kojoj spomenik pripada, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Zagreba nastoji ostvariti suradnju s povjerenicima zaštite spomenika kulture.

Budući da su povjerenici spona između terena i službe zaštite, Regionalni zavod, putem zajedničkih sastanaka i savjetovanja, ostvaruje kontakt povjerenika i stručnjaka-konzervatora.

Tako je Regionalni zavod, uz pomoć nekoliko stručnjaka zagrebačkih zavoda, organizirao jednodnevno savjetovanje, odnosno drugi sastanak sa povjerenicima, 24. 1. 1983. g. u Zagrebu.

Premda su povod za održavanje savjetovanja bile pripreme i dogovor za obilježavanje jugoslavenskog Dana zaštite spomenika kulture, za ovu priliku su obrađene i teme koje su pružile dragocjene informacije i smjernice nužne za zaštitu spomenika kulture.

Prof. Branko Lučić u svom referatu »Situacija zaštite spomenika kulture na području Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu« informira o:

- veličini područja na kojem djeluje Regionalni zavod i bogatstvu spomeničkog fundusa na tom području;
- broju evidentiranih, preventivno zaštićenih i registriranih spomenika;
- o tome tko sve čuva spomenike kulture, osvrćući se posebno na ustanove koje rade na neposrednoj zaštiti spomenika;
- upoznaje povjerenika s ustanovom, odnosno s dugom tradicijom te ustanove, te o »Naputku za konzervatore« iz 1911. g. koji je izdalo Zemaljsko povjerenstvo za zaštitu spomenika, u kojem su opisane dužnosti povjerenika, odnosno tadašnjih počasnih konzervatora;
- informira na kojim su spomenicima izvodeni zaštitni radovi u 1982. g.,
- izražava nadu da će ove godine biti prihvaćen Društveni dogovor o zaštiti i korištenju kulturnih dobara na području grada Zagreba,
- naglašava potrebu razvijanja ljubavi i razumjevanja za kulturnu baštinu;
- iznosi niz drugih činjenica i informacija vezanih za zaštitu spomenika.

Prof. Joža Ladović, u referatu »Poznavanje spomenika — preduvjet svake zaštite«, naglašava da je informiranje o vrijednosti kulturne baštine — ono najbitnije i nužno za čuvanje i zaštitu kulturnih dobara, te da je jedna od najvažnijih zadaća stručnjaka da čine akcije putem pedagoško-androgoškog rada.

Dr Ivo Maroević u referatu »Metoda istraživanja i radova na spomenicima kulture« informira o:

- svim činjenicama koje se bezuvjetno moraju znati prije nego se pride radovima na spomeniku

- počinje se utvrđivanjem stanja objekta detaljnim pregledom, slijedi prorada literature i arhivske građe, izrada dokumentacije i financijske konstrukcije i tek onda se prilazi sanaciji;
- uz pomoć dijapozitiva objašnjava radove na plastičkim dekoracijama fasada i restauratorske zahvate na detaljima nekih objekata;

- uz poseban blok dijapozitiva objašnjava arhivska istraživanja i istraživanja na terenu, radove na starom gradu u Kostajnici te arheološka istraživanja i sanacijske radove na Medvedgradu. Dipl. ing. arh. Nada Benić Hlebec u referatu »Aktualnost zaštite povijesno — prostornih cjelina i ambijenata u sklopu prostornog planiranja«

- svraća pozornost na vrijednost lokacija i ambijenata nepokretnih spomenika kulture koji su birani i uređivani i koji svojom kvalitetom ne zaostaju za kvalitetom samog objekta s kojim čine vrijednu cjelinu,

- ističe značaj povijesnih cjelina, odnosno urbanih i ruralnih jezgri koje su upisane u Registar nepokretnih spomenika kulture, te da kulturno nasljeđe u cjelini mora naći svoje mjesto u sferi prostornog i društvenog planiranja, na čemu se nužno uključuje služba zaštite odgovarajućom konzervatorskom dokumentacijom, budući da su povijesne cjeline i prostori sastavni dio čovjekove okoline, pa makar, bilježeći svoju povijest u prostoru, i nije baš uvijek stvarao vrhunska djela umjetnosti i kulture:

- iznosi da će u o svim studijama i elaboratima zaštite spomenika kulture biti informirani povjerenici.

Prof. Ana Mlinar u referatu »Obilježavanje Dana zaštite spomenika kulture u Jugoslaviji« iznosi:

- povijesne činjenice glede proglašenja 20. veljače Danom zaštite spomenika kulture;
- da je taj dan povod i prilika da se sumiraju rezultati zaštite, te da se progovori o spomeniku na javnim skupovima, tribinama, prigodnim izložbama, putem mas-medija i sl.

- budući da je prošle godine ostvarena, odnosno oživljena institucija povjerenika zaštite spomenika kulture, gotovo na svim općinama regije na kojoj djeluje Regionalni zavod, ubuduće će Dan zaštite biti obilježavan na cijeloj regiji.

- ističe važnost propagandne djelatnosti koja može, prije svega pružiti informaciju o značaju kulturne baštine te podstaknuti na njeno očuvanje.

Nakon referata, pod stručnim vodstvom, razgledan je Muzejski prostor Jesuitski trg 4, u kojem je i održano savjetovanje.

Poslije toga uslijedila je diskusija, odnosno razgovor između povjerenika i konzervatora.

Povjerenici su iznosili svoja iskustva s terena, najaktualnije probleme svoga područja, izvještavali o uspješnim akcijama, davali prijedloge za daljnju suradnju sa službom zaštite. Bilo je izvještavanja i o uključivanju šire društvene zajednice na zaštitu kulturne baštine.

Zaključak diskusije je da Regionalni zavod svim povjerenicima dostavi Zakon o zaštiti spomenika kulture (N.N. 7/67), konzervatorske iskaznice, zapisnik sa savjetovanja, kao i da se savjetovanja održavaju i češće od dva puta godišnje, kako je bilo predviđeno.

Ana Mlinar
Regionalni zavod za zaštitu spomenika
kulture
u Zagrebu

1. Radi boljeg razumjevanja i valorizacije Tilline ostavštine navodimo značajnu monografiju Joachima Wernera Preussa »Tilla Durieux«, Rembrandt-Verlag, Berlin, 1965. (u kojoj poznati kazališni stručnjak prikazuje život umjetnice između 1903. i 1965. g.) te autobiografiju: »Meine ersten neunzig Jahre« — RO-RO-RO-Rowolt Tachenbuch Verlag GmbH, Hamburg, 1976.